

Доц. др Мира Радојевић
Филозофски факултет у Београду

Народ, држава, режим...
(Прилог проучавању проблема)

АПСТРАКТ: Покушали смо да у овом раду укажемо на барем део проблема проистеклих из различитог односа према држави с једне, а режиму с друге стране. Искуство „прве“ југословенске државе показало је да су другачији погледи две водеће националне и политичке елите у држави, српске и хрватске, утицали не само на погоршање њихових међусобних веза него и на српско-хрватске односе у целини. С друге стране, у судару су се нашле и разлике које су у питању одвајања државе од режима, као и у питању метода политичке борбе, јасно поделиле грађанске снаге и присталице револуционарне праксе.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Народ, држава, режим, националне елите, национално питање, демократија, парламентаризам, револуција, комунисти, политичке странке, политички сукоби...

Међу многим лепим и људски топлим текстовима савременика, написаним о Љубомиру (Љуби) Давидовићу, шефу Самосталне радикалне странке у Краљевини Србији и Југословенске демократске странке у Краљевини СХС (Југославији), налази се и један који је потписао Драгољуб Јовановић, први човек левике у Савезу земљорадника. За проблем о коме бисмо желели да говоримо подстицајно је размишљање овог луцидног посматрача карактера, обичаја, политичких и друштвених прилика у југословенској држави. Дотакавши се садржине партијске борбе Љубе Давидовића, будући да се „најмлађи демократски омладинац“ и у већем делу југословенског народа омиљени „Чика Љуба“, много чешће налазио у опозицији него на власти, делујући као „коректив“ владајућих гарнитура, написао је како је у таквом ставу представљао неку врсту идеалне опозиције свим недемократским режимима.

Образлажући ово своје мишљење навео је неколико разлога са којима и историографија мора да се сложи. „Самосталци су били оштри и јетки“, сматрао је, „али без грубости и простаклука. Давидовић је у томе био прави самосталац. Са лаком иронијом и финим сарказмом, његов стил је, у говору и писању, увек био умерен, домаћински одмерен, и отмен. Иако много чешће опозиционар него владин човек,

Давидовић никад није био рушилац. Иако је више нападао него бранио, његова критика никад није прелазила у разарање. Његово опозиционарство могло је ићи до опструкције, никада до дефетизма. Домаћин и родољуб као наши средњи и богатији сељаци, којима је био најближи по духу и нарави, Давидовић није умео да се немилосрдно окоми на противника. Радикали из противног табора нису презали у употреби оружја, чак и по цену општег зла. Давидовић је увек страховао да преко супротне стране не погоди заједницу, државу. Још више позитиван на делу него у речи, до краја конструктиван, он је за режиме без срама и стида често био идеалан опозиционар. Искоришћавали су његов социјални нагон и његово национално осећање... Не бојећи се никакве разорне акције с његове стране, радо су га одржавали у опозиционом ставу, безопасном и за њих и за целину. Тиме би се можда могло објаснити да су Давидовић и његова странка остављани по страни и онда кад се с државне управе спроводила њихова политика“.¹

Није спорно да су се све српске грађанске странке, без обзира на међусобне програмске разлике, плашиле социјалних немира, страхујући да би једна енергичнија политичка борба могла да подстакне револуционарнија расположења. Историчари могу да уваже и другу врсту страха, који је Драгољуб Јовановић приписивао грађанским политичарима, оптужујући их за неспремност на радикалнију конфронтацију са недемократским режимима и говорећи да су, попут Милана Грола, били критичари и опозиционари „само до мере која није водила у затвор“.² Задржали бисмо се, међутим, на констатацији да се Љуба Давидовић, вечити борац за правду и демократију, увек плашио да, нападајући „рђаве појединце“ и владе, не погоди ширу заједницу, односно државу, Јер, и његова се странка налазила међу онима које су се сматрале „државотворним“ и које су и други тако доживљавали.

Корени оваквих осећаја налазе се у начину на који је у 19. веку стварана српска држава. Хомогеност српске нације, уједињене у жељи да створи сопствену, слободну и независну државу, створила је посебну осетљивост на све врсте спољних и унутрашњих опасности које би могле да је угрозе. Истовремено, свест о жртвама које су у том напору давале изнова је подсећала на високу цену државне и националне самосталности. У

---

¹ Д. Јовановић, „Љубомир Давидовић и сељаштво“, *Нова Европа*, књ. XXXIII, бр. 8, 26. август 1940, стр. 248.

² Д. Јовановић, *Људи, људи...*, *Медаљони 46 умрлих савременика са фотографијама*, књ. II, Београд 1975, стр. 37.

текстовима многих савременика мучног порађања српске државности често се може наћи инсистирање на обавези поштовања оних који су зарад тог циља, како се говорило, положили животе за отаџбину. Све заједно стварало је уверење да су држава и народ неодвојиви, те да се у том односу она појављује као гарант и чувар националних интереса, због чега сваки појединац мора да као личну бригу има и интересе националне државе.³ Управо зато, иако се српска национално-политичка мисао неупоредиво чешће позивала на француска и италијанска историјска искуства, односно на идеје француске револуције и романтичарски национализам у коме је стварана италијанска држава, посебна пажња националној држави, пре свега повремена грубост у њеној одбрани, код неистомишљеника је подстицала на размишљање о блискости са немачким доживљајем државне заједнице, због које се могло говорити и о „државном национализму“. Делом и због тога, појавила се потреба залагања за „рационални“, „демократски национализам“.⁴

Правећи паралелу између радикала и самосталних радикала, жестоких политичких противника у времену пред Први светски рат, Слободан Јовановић је писао како је њихова велика међусобна нетрпељивост и оштрина којом су се сукобљавали на политичкој сцени могла да код спољних посматрача изазове утисак о могућности толико тешке политичке кризе да би могла да угрози и државу. И поред тога, веровао је да таква опасност није постојала. Пре свега зато што су и једни и други поштовали методе парламентарне расправе и што су били јединствени у националном циљу.⁵ Као тачно ово се мишљење показало већ по избијању рата, јер су све грађанске странке испољиле спремност за обустављање својих политичких неслагања и омраза.

У југословенској држави сусрела су се изразито различита национална и историјска искуства, што се нужно одразило на постојање другачијих односа према

---

³ По мишљењу М. Гавриловића, држава је требало да свим њеним грађанима буде „најјачи осећај“. Сматрао је да је такво осећање према државној заједници имао, на пример, Ј. М. Јовановић Пижон, верујући да она није нешто изван и изнад народа, већ снажно и чврсто организован народ „с најдубљим и најширим кореном у његовој најдубљој и најширој подлози... у сељаштву“ (М. Гавриловић, „Годишњица смрти Председника Савеза земљорадника Јована М. Јовановића“, *Тежачко право*, бр. 7, Бања Лука, 1. VII 1940). Сам Ј. М. Јовановић Пижон писао је о „изоштrenom осећају“ код Срба „да је држава све и сва“, „оличење онога који земљу ради: Држава сам ја и моја њива“ (Ј. М. Јовановић, „Британија и диктатори“, *Српски књижевни гласник*, књ. LV, бр. 3, 1. октобар 1938, стр. 224).

⁴ Две године након завршетка „Великог“ рата, М. Грол је, већ тада осећајући кризе које би могли да изазову различити погледи на питања нације и национализма, писао о три фазе развоја „народноне идеје“: романтичарској, материјалистичкој и рационално-демократској, за коју се и сам залагао, уверен да је наступило време у коме је најпотребнија (М. Грол, „Савремени национализам“, *Нова Европа*, књ. I, бр. 1, 16. септембар 1920, стр. 8-13).

⁵ С. Јовановић, *Радикали и самосталци, у: Из историје и књижевности*, књ. I, Београд 1991, стр. 533-536.

заједничкој држави, чему је у великој мери допринела и политичка пракса. За српски народ Југославија је представљала увећану Србију, нови државни оквир у који је Краљевина Србија унела своју државност, нашавши се у заједници са другим Југословенима. Напокон, престоница је остала иста, владајућа кућа такође, у називу државе било је и српско име, и то на првом месту. Осећај хрватског народа био је разумљиво другачији, поготово што се већ у чину уједињења и његовог проглашења, као и у потоњим догађајима, видело да српски фактор има националну и политичку доминацију. Под тим утиском, под притиском међусобног неповерења, отпора дела хрватских странака и свих доцнијих српско-хрватских расправа дошло се до сазнања и уверења да хрватски део народа у међуратном периоду није у потпуности прихватио југословенску државу као своју националну државу. Штавише, она је у борби која је отпочела доживљена као партнер у национално-политичким преговорима, а доста често и као противник. Много пута, сасвим јасно, хрватска опозиција показивала је да, супротно српској, не разликује државу од режима. Јер, сви режими били су „београдски режими“, а поврх тога и симбол државе, која је, поистовећена с њима, примењивала репресивне мере.⁶

Истовремено, методи хрватске националне политике изазивали су најпре неразумевање, а потом и оштре реакције српског политичког фактора.⁷ У политичком искуству српских странака и пракси политичке борбе из опозиционог положаја било је, на пример, познато како се користи метод скупштинске опструкције, блокирања рада парламента онемогућавањем скупштинске већине. Апстиненција од учешћа у скупштинском раду била је, међутим, готово непозната, јер се није могло замислити нити прихватити као политички разумно да се добијени изборни мандати, ма колико могли бити малобројни, не употребе у скупштинским дебатама. Када је управо таквом виду политичког отпора почела да прибегава хрватска опозиција ово је изазивало чуђење, нервозу и осуду.⁸

---

⁶ Видети: Ж. Балугџић, „Основе досадашњих несугласица између Срба и Хрвата“, *СКГ*, књ. LIX, бр. 8, 16. април 1940, стр. 609-612.

⁷ И. Мештровић је у својим сећањима забележио наводне речи М. Гавриловића, изговорене 1924, да је „држава преча од сваког појединца“ и од „свих Хрвата“, те да „крв мора пасти“ како би се видело да ли су јачи Хрвати или држава (И. Мештровић, *Uspomene na političke ljude i događaje*, Buenos Aires 1961, Zagreb 1969, стр. 164).

⁸ Више: М. Радојевић, „Политичка опозиција у Кралјевини (SHS) Југославији“, *Istorija 20. veka*, 2/1997, стр. 25-26.

Још мање је могло бити прихваћено његово поштравање током кога се од опструкције скупштине прелазило на опструкцију државе, чему је потом следило и настојање да се хрватско питање интернационализује, односно да се као подршка националној политици затражи помоћ међународних чинилаца. Увођење страног фактора у нешто што је српска политика сматрала искључиво унутрашње-политичким питањима било је такође непознато у парламентаризму Краљевине Србије, иако се и тада знало да су поједине странке у спољнополитичком погледу биле другачије одређене и да су отуд имале већу или мању подршку великих сила. Инсистирање хрватских националних представника на међународној арбитражи, помоћи и посредовању произвело је из тих разлога углавном негативне реакције, које су се кретале од неодобравања до оптужбе да се такво политичко понашање може квалификовати као државна и национална издаја. Дилема око карактера деловања хрватске опозиције, допустивости или санкционисању таквих садржаја у политичкој борби заокупљала је мишљења партијских идеолога и гласноговорника, пунећи штампу и периодичку многобројним изјашњавањима позваних и непозваних, познавалаца парламентаризма и оних који о томе нису имали никаква теоријска знања.⁹ Тек доцније, у времену Другог светског рата Милан Грол је, изнова и са дистанце размишљајући о судбини Југославије и политичким сукобима који су је потресали, закључивао како су средства Стјепана Радића у својој суштини била легална и демократска, због чега их је као такве требало и прихватати.¹⁰ Ипак, идеолог Демократске странке и наследник Љубе Давидовића на

---

⁹ Видети: Dr. Lazar Marković, *Jugoslovenska država i hrvatsko pitanje (1914–1929)*, Zagreb 1935; Ђ. Ђ. Станковић, *Никола Пашић и Хрвати (1918–1923)*, Београд 1995, стр. 11, 15, 43, 50, 57, 65, 71.

¹⁰ „Југословенство, иза првог светског рата, затекло је Хрвате у кризи још неизживљеног хрватског национализма, као широко сазрелог уверења и програма. Стјепан Радић, који је располагао једним посебним чулом за психологију маса, схватио је брзо да тај скок у развоју не може премостити одмерена динамика Масариковог социјалног учења. Зато је он залепршао и широку револуционарну заставу човечанске и миротворне сељачке републике, и хрватске пре свега. Народ, који се кроз толика времена осећао потиснут у крај, Радић је изводио на светску позорницу. Меморандум Хрвата Друштву народа, Радићева Одисеја кроз престонице великих сила, и Москву нарочито, све је то ишло у тај велики оквир. На Радића је била велика повика због стања духова у Хрватској, али је велико питање, како би се оно развијало да није било те чудне запаљене главе, мање можда несређене саме собом него непревремим тежњама једног народа, које је Стејпан Радић генијалном акробатијом уравнотежавао. У тој критичној ери превирања, Стјепан Радић је био човек времена. Услови није било много за рационалну демократску идеологију, али се мора признати да су и у Радићевој неодмерној демагогији средства остајала демократска. У борби с оним што се приписивало хегемонији Срба – који у то доба стварно нису владали ни другима ни собом самима – Сјепан Радић довијао се на све могуће, у суштини редовне начине. Он је пре свега проширивао сељачку пропаганду на целу земљу, улазио у парламентарне блокове, правио пречански фронт, тражио савезнике у незадовољницима у Црној Гори и Македонији – што је све узбуђивало многе Србе, али што му, као право, нико није могао оспорити, поготово кад се имају на уму

њеном челу дошао је до овог закључка у годинама иза свих озбиљнијих и трагичнијих догађаја после којих се акција Стјепана Радића чинила безбеднијом него у тренутку дешавања. Српска опозиција је тада била склона да му „опрости“ много тога зато што је „искључивао франковце и клерикалце“ и што је веровала да је у његовим идејама постојао „неки магловити, али симпатични, словенски осећај“.¹¹ Иза Стјепана Радића дошао је Влатко Мачек, под чијим је вођством Хрватска сељачка странка примила „све“, нестало је „словенског сентиментализма“ и све више се сумњало да Хрвати „хоће југословенску државу“. Влатка Мачека наследио је Анте Павелић и у том кругу Стјепан Радић је Србима изгледао најприхватљивији. Ублажавано је или чак потискивано сећање на проблеме које су у свим покушајима сарадње са њим правили његов необуздани темперамент, неодмерена демагогија, несталност и политичка променљивост, због којих су се демократи повремено уздржавали од сарадње, а радикали га сматрали „немогућим сарадником“.¹²

Поред сусрета са хрватском националном опозицијом, југословенска држава и српски фактор у њој сударили су се са револуционарном делатношћу Комунистичке партије Југославије (КПЈ). Зависност од страног центра, добровољно прихватање његових директива, позивање на генералне штрајкове, укључујући и генерални штрајк железничара, и то у ситуацији глади у пасивним крајевима и опасности дуж већег дела неутврђених граничних линија, испровоцирали су најоштрију реакцију владајућег грађанства, нарочито српског, које је и преузело одговорност за у суштини недемократске потезе. Много пута потом навођене су речи Светозара Прибићевића, по чијем је мишљењу режим имао право да се брани, при чему је тадашњи првак Демократске странке мислио и на хрватску и на комунистичку опозицију. Одбрана режима приписана је и Милораду Драшковићу, чувеном „министру Обзнане“, донете у његовом кабинету у Министарству унутрашњих дела на самом крају децембра 1920. године, као искључиво владин акт, прокламован без питања и одобрења Народног представништва. Готово три деценије доцније, Јосип Броз Тито је његовом главном

средства којима су се режимски ловци мандата – немогући у њиховим срезовима у Србији – служили за освајање терена исто тако осетљивог за Хрвате“ (М. Грол, *Искушења демократије*, Београд 1991, стр. 56-57).

¹¹ М. Grol, *Londonski dnevnik 1941–1945*, Beograd 1990, str. 482.

¹² М. Radojević, *n.d.*, str. 26.

промотеру одао неку врсту признања, истакавши на конгресу КПЈ како је Милорад Драшковић боље бранио „власт капиталиста“ него што су је комунисти нападали.¹³

По мишљењу комуниста, Обзномом је брањен грађански поредак и један репресиван режим; према супротном мишљењу, овим су документом његови доносиоци стали у одбрану државе. Несагласје у тумачењу правог разлога његовог доношења додатно је отежано питањима о дозвољеним и недозвољеним средствима у одбрани државе. Јер, међу онима који су прихватили уверење Милорада Драшковића било је и одлучних, начелних противника употребе незаконитих метода, без обзира о каквим се вредностима ради. Управо из тих разлога савременици и потоњи проучаваоци Краљевине СХС/Југославије слажу се да је Обзнана један од најзначајнијих докумената у њеној историји.

Иако је доношење једног ванредног закона против револуционарног покрета и КПЈ као његовог носиоца најављивано месецима раније и то кроз неколико конкретних покушаја,¹⁴ Обзнана је ипак имала дејство политичког шока, како због недемократског начина њеног наметања тако и због оштрине садржине, по свему супротне обећаној слободи политичке мисли.¹⁵ Против ванредних мера предузетих ради сузбијања и

---

¹³ У *Политичком извештају*, поднетом на Петом конгресу КПЈ јула 1948, у одељку о политичким, економским и социјалним приликама у доба стварања партије комуниста, Ј. Броз Тито је истакао како је министар унутрашњих послова М. Драшковић био „најогорченији противник новостворене Комунистичке партије“, као и да је „незаконити поступак“ владе „врло успјешно бранио“. Штавише, „тај господин министар је, како се види из свих његових говора и поступака, добро изучио програм КПЈ, добро је упознао и слабе стране водства КПЈ и искористио је то при задавању одлучног ударца КПЈ и класном синдикалном покрету Југославије. Кад су тог господина, за вријеме његовог говора у скупштини, питали реакционарни посланици како је дошао до свих тих података, он се није жацао признати да има своје шпијуне и мрежу у КПЈ и да је преко те мреже будно пратио рад водства и актива, па кад је видио да је вријеме, то јест да је ситуација зрела, онда је једне ноћи издао заповијест жандарима и полицији да запосједну просторије и синдиката и Партије; при томе је заплијенио све архиве итд., а похапсио је и своје сопствене провокаторе да би свједочили онако како је било потребно режиму. Дакле, како се види, тај министар је направио бољи план за очување власти капиталиста него тадашње водство КПЈ за обарање те власти“ (*V конгрес Комунистичке партије Југославије*, Београд 1948, стр. 26-27).

¹⁴ Видети: Б. Глигоријевић, „Како је настао Закон о заштити јавне безбедности и поретка у држави“, *Историјски записи*, књ. XXVI, св. 1-2, Титоград 1969, стр. 239-250; В. Глигоријевић, „Nastanak Zakona o zaštiti javne bezbednosti i poretka u državi“, *Istorija XX veka*, zbornik radova, X, Beograd 1969, str. 247-283.

¹⁵ Министарски савет је „наређивао“: „1. Да се до решења Устава забрани свака комунистичка и друга растројна пропаганда, обуставе њихове организације, затворе њихова зборишта, забране њихове новине и сви други списи, који би мугили спокојство и мир државе, проповедали, правдали и хвалили диктатуру, револуцију или ма какво насиље. Одмах се имају узаптити сви позиви на генерални штрајк и до месец дана затворити сви који их чине усмено или писмено. 2. Забраниће се све штампане ствари, којима се умањује значај оних мера наређених за одржање слободе, реда и својине. По себи се разуме да остаје нетакнута слобода јавне речи и писања, ако се њима не вређа држава и не изазива јавна деморализација. 3. Да се у сваком случају нереди са разорним карактером прво предузимају оштре мере против вођа и моралних подбачача, били они ту или правили вештачки алиби. 4. Заводи се обавезна пријава оружја. Ко

онемогућавања комунистичких активности протестовали су не само чланови и присталице КПЈ него и Републиканске странке, Савеза земљорадника, Социјалдемократске странке, Словенске људске странке, па чак и поједини чланови Радикалне и Демократске странке, која је и преузела највећи део одговорности, као и поједини јавни и политички радници. Противници Обзнане сматрали су да је њоме угрожена демократија, задат тежак, могуће и непоправљив ударац парламентарном поретку, отворена могућност даљег неуставног деловања владе, чија би самовоља и незаконити поступци могли у будућности да буду уперени против свих неистомишљеника. У мноштву тим поводом јавно изнетих мишљења посебну пажњу привукла је реакција Слободана Јовановића, највећег ауторитета у правничкој струци, који се нашао међу критичарима владиних ванредних мера. Према његовом тумачењу Обзнане, њоме је продужена пракса, зачета у време рата, по којој је влада преузимала законодавну власт од Скупштине. У тој узурпацији надлежности, међутим, отишло се још даље отуда што донети документ није чак – као друге уредбе са законском снагом – добио потпис монарха и био објављен у службеним новинама, него излепљен по улицама „као позоришни оглас“. То је било тим значајније ако се прихвати да је њиме уведено ванредно стање.¹⁶

не пријави ватрено оружје и експлозив, кажњава се до три месеца затвором, са радом. 5. За све време рада Уставотворне скупштине забрањене су у Београду сваке манифестације растројног и узбудљивог карактера. Војном суду на суђење предају се сви, који би испољили оружани отпор државним органима сигурности. 6. Да се с нашег земљишта протерају сви странци који би се смутњама придруживали и јачали их. 7. Да се из државне службе отпусте сви чиновници виши и нижи, који би продужили пропаганду болшевизма у нашој земљи, а да се одузме помоћ за школовање свим студентима комунистима“ (*Jugoslavija 1918–1988, tematska zbirka dokumenata*, пр. В. Petranović i М. Zečević, Beograd 1988, стр. 156-157).

¹⁶ „У овоме рату“, написао је С. Јовановић, „нестале су многе добре ствари, које сада морамо замењивати стварима мање добре каквоће. Ми живимо у добу сурогата. Међу тим добрим стварима које је рат однео, налази се и закон. Сурогат који се место њега јавио, то је уредба. Ми смо ради да покажемо како се до тога сурогата дошло, – и шта нас чека, ако продужимо да живимо под владом уредбе а не под владом закона... Међу многобројним уредбама има једна која је с правнога гледишта тако необична да се мора нарочито поменути: то је уредба противу комуниста, издана 29 децембра 1920. Она одузима комунистима политичке слободе (слободу штампе, слободу збора и удружења), и кажњавање оружане акције комуниста ставља у надлежност војних судова. У ствари, то је уредба о ванредном стању. Раније, такве су се уредбе издавале на основу уставног или законског овлашћења, – али у овој периоди указног законодавства која је сада настала, узело се да Влада може, и без законског овлашћења, установљавати ванредна стања. Тиме није још речено све што се има рећи о необичности уредбе од 29 децембра. Та се уредба не зове уредба него обзнана, – није потписана од Краља него само од министара, – није објављена у службеним новинама него само излепљена по улицама. Било је сасвим неприлично дати овој уредби назив обзнане; тај назив прикрива њену праву природу, увијајући у форму обичног административног саопштења један тако важан правни акт као што је проглашавање ванредног стања. Исто тако није било прилично ни то, што су ту уредбу потписали министри без Краља... Али, с правнога гледишта, важније је од свега, да уредба од 29

Највећи део оптужби сручио се на самог Милорада Драшковића за кога је говорено да је прави аутор Обзнане, да ју је чак сам написао и потписао. Познат као противник бољшевичке револуције и свих комуниста,¹⁷ а истовремено и као чврст, помало крут и конзервативан политичар и државник, он није бежао од одговорности. Одговарајући на бројне нападе и прозивања, те на захтев комунистичких посланика у Уставотворној скупштини, изговорио је једну од најбољих одбрана државе која се могла чути у политичком искуству „прве“ Југославије. Тврдећи да су комунисти својом идејом, циљевима и методама политичке борбе постали претња стабилности, па и опстанку државе, постепено је аргументима доказивао револуционарне намере КПЈ, покушај блокирања државе системом генералних штрајкова на железницама и у рудницима, примање услова Треће интернационале, претварање радничких синдиката у револуционарне установе, примање новчане помоћи из иностранства, „убијање морала у војсци“, наговарање војника на дезертирање, удруживање с „међународним злочинцима“ и непријатељима југословенске државе.

У дугом говору који је Милорад Драшковић тада одржао посебно је било запажено његово инсистирање на разумевању значаја учињеног корака, незаконитости поступка пре свега, али и спремности да га у одбрани државе понови. „Ми смо знали у шта улазимо“, казао је. „За све што смо наредили, ми нисмо имали законско овлашћење, ја то понављам, нисмо имали. Само шта смо имали радити? Скрстити руке па да буде што буде од целе наше законитости, од свих наших установа, од будућности наше, да буде као у Русији, или у недостатку закона радити онако како су радила законодавна тела у свету и онако како би радило да је могло и на окупу било наше законодавно тело – онако као што би радио наш Парламент... Ми друкчије нисмо могли, нама овај посао

децембра није објављена у службеним новинама. То је опште начело да све оне уредбе које се тичу грађана, т. зв. правне уредбе, морају бити обнародоване исто тако као и закони... Због тога недостатка обнародовања ниједан суд не би сматрао ту уредбу као уредбу него као 'парче хартије'“ (С. Јовановић, „Нестајање закона“, *СКГ*, књ. II, бр. 7, 1. април 1921, стр. 510-515).

¹⁷ У једном писму, упућеном Љ. Стојановићу у априлу 1917, М. Драшковић је о „руском догађају“ говорио као о нечему чија је озбиљност и величина далеко превазилазила руске границе и најдиректније се, с обзиром на промене у руској спољној политици, одражавала на судбину Србије. С неком врстом негодовања, љутње и гађења додавао је: „Делегати, делегати и делегати: истински и плаћени, искрени и продани, Руси и Евреји па Черкези, Грузијанци и Ђурђијанци, и паметни и егзалтирани, и национални и анационални елементи, социјалисти, нихилисти, букачи, пијанице, мистици, потукачи, курве, булумал од узвишеног и гадног још увек верује у своје право и своју заслугу, своју превласт и хоће то да искористи 'у великом моменту' у корист нечега што нико од њих нема у глави дефинисано, а што треба да је велико, необично и у свему од дотадашњег различно“ (Архив САНУ, Заоставштина Љ. Стојановића, 13.789/8).

није био пријатан, да нисмо били на њега принуђени ми га не бисмо учинили... Комунизам је покрет који иде да уништи државу, комунизам је покрет који није имао права да се роди... Шта да чини онај који је одговоран за ред и нормалне односе у држави него да пред опасношћу за живот државе узме на себе одговорност... Није... врлина политичког човека да избегне одговорност, него да прими одговорност. Ми смо је примили... Ја се апсолутно не осећам у слабој ситуацији. Верујте: да сте сви овде против тога – мене окуражава ваша кураж и ваша помоћ и симпатија у овој ствари – али и да сам сам самцит међу вас 3-400, ја бих говорио и радио овако исто“.¹⁸

Према сачуваним скупштинским записницима и сведочењима савременика, говор Милорада Драшковића више пута је прекидан аплаузима подршке, нарочито у деловима у којима је говорио о потреби одбране државе. У свом говору одржаном на Петом конгресу КПЈ широку подршку коју је добио у Уставотворној скупштини признао му је и Јосип Броз, наравно из угла критичара грађанског режима, солидарног у отпору идејама Комунистичке партије. Искреност у борби за државу нису му спорили ни многи јавни радници, упркос личног противљења Обзнани. Из бројних реаговања на овај чувени скупштински говор управо зато издвојили бисмо размишљање Милана Ђурчина, уредника „Нове Европе“, који је у отвореној дебати рекао: „... ми у *начелу* не можемо да примимо изјаву Министра Унутрашњих Дела; а још мање можемо да разумемо и одобримо што каже, да ће и сутра, кад се нађе у истом положају, ’на исти начин бранити своју земљу, и њезине законе и њезину слободу’. Верујемо, потпуно, несамо да г. Драшковић, и читава влада која је ’Обзнану’ обзнанила, воле ову земљу, него и у њихову најбољу вољу да је бране, у њихово уверење да су ’државну власт у том тренутку вршили како су је најбоље разумели’. Но нека нам они – верујући у нашу добру вољу да следимо току њихових мисли и њихова рада – растумаче, ако могу, како ћемо, логично, довести у склад и измирити противречност у изјавама г. Драшковића: Да је влада узела одиста више власти него што је законом била овлаштена – дакле, да је владала мимо

---

¹⁸ У одбрану отаџбине. *Говор министра Милорада Драшковића*, Београд 1921; Д. Петковић, „Милорад Драшковић на бранику отаџбине“, *Гласник СИКД „Његош“*, св. 20, децембар 1967, стр. 90-111; Ч. М. Никитовић, „Обзнана пред Уставотворном скупштином“, *Гласник СИКД „Његош“*, св. 31, децембар 1973, стр. 15-28.

закона и преко закона земље, а да ће ипак сутра *на исти начин* бранити земаљске законе. Не могу се закони и бранити и кршити у исти мах“.¹⁹

Узбуњена јавност и наредних се месеци, мада окупирана расправама о садржини будућег Устава, много пута бавила суштином Обзнане, њеним правим карактером и могућим последицама, разилазећи се у питањима дозвољених граница у одбрани највиших вредности. Убеђени поборници демократије сматрали су да чак ни држава не може бити брањена незаконитим методама. Показујући чврстину у јавном наступу и уверен да је у праву, сам је Милорад Драшковић ипак тешко одолевао постављеним дилемама. Према сведочењу његових пријатеља, чекао је да буде изгласан Устав па да оде у Делнице на дужи опоравак и лечење „истрошених нерава“. Смрт која га је тамо задесила тек неколико недеља доцније, а по одлуци припадника „Црвене правде“, оснажила је већ отворену расправу и створила атмосферу у којој је било много лакше донети Закон о заштити јавне безбедности и поретка у држави. У узбуни која је настала том погибијом изречена су многа мишљења о пуноважности права које је узео као министар унутрашњих дела, нарочито о доследној одбрани државе зарад које је жртвовао и демократска уверења.

И сам присталица радикалних мера, Светозар Прибићевић је наглашавао како је одмах по упознавању са Милорадом Драшковићем стекао утисак да је пред њим „човек који пре свега има државну идеју пред очима“, уверивши се потом да је доиста „безгранично волео државу“. Идеја њене одбране родила се у његовој глави одмах пошто су се „на хоризонту појавиле контуре два фронта: једног револуционарно-большевичког и другог национално-сепаратистичког“. „Човек државе“ а не странке, био је уверен да се „у данашње доба великих конвулзија и узнемирености у целом свету, кад се старо стање крха и ломи под тежином изграђивања нових државних формација, не могу примењивати методе назаренске толеранције и стереотипске формуле предратних идеалиста о слободи“. Подједнако добро знао је да „пуну, праву и трајну слободу може дати само организована и од свију и свакога респектована држава“. То су били разлози који су га нагнали да предузме и форсира „казнено-правне одредбе“.²⁰

---

¹⁹ М. Ћурчин, „Обзнана у скупштини“, *Нова Европа*, књ. II, бр. 5, 1. мај 1921, стр. 181-183.

²⁰ *Споменица Милорада Драшковића*, Београд 1921, стр.33-35.

Потпуно другачијег политичког сензибилитета и од Светозара Прибићевића и од Милорада Драшковића, с пуно опреза наговештавајући да неколико месеци након атентата не представља добар тренутак за једну „критичну биографију“, Милан Грол је на основу дугог познанства, сарадње и повремених начелних несугласица, поред осталог, написао у свом сећању: „Милорад Драшковић велича се данас пре свега као човек *јакe руке* у борби против ’превратних елемената’. Јер то је вредност која се данас највише котира. Али би био грех према овом гробу оставити га с тим натписом. Мудрошћу, објективношћу, ширином и дубином схватања, мирним ставом истинске снаге, Милорад Драшковић био је далеко изнад мерила којим се данас нервозно и плахо процењује његов случај и извлаче консеквенце.

Демократа по култури и моралним идејама, суштином карактера, Драшковић је био конзервативан. У томе чудноме двојству, атавизам патријархалног брђанина испољавао се жилавим нагоном самоодржања... Милорад Драшковић био је тип патријархалног *домаћина*, у својој кући као у државном ресору којим је управљао.

Није било слободне идеје која је премашала његова схватања, али је дубље од најдражих му идеја било у њега органско осећање потребе *реда*: реда у стрпљивој поступности рефорама, реда у смишљеној организацији послова, реда у хијерархији и закону...

Руски хаос начинио је у његовој души толику узбуну, да је обезбеђење земље од сличне судбине постало за њега идеја водилца све политике. Зато се у последње доба, више но ико, залагао за један компромис који га у души ни идејно ни морално није одушевљавао. У последње време он више није крио колико осећа величину те жртве. Али је ’једно друго вукло’, и натраг се није могло, или бар није могло његово стојичко схватање *позива* који је он себи гледао у данима у положају Министра Јавне Безбедности“.²¹

Бранећи Милорада Драшковића пред савременицима и историјом, његови пријатељи и истомишљеници истовремено су га учинили најодговорнијим за доношење првог значајног документа којим су оспорена већ дата демократска обећања. С друге стране, једна наспрам друге стављене су две вредности – демократија и држава. Озбиљност расправа које су у том сучељавању вођене показала је сложеност и

---

²¹ Исто, стр. 60-63.

деликатност проблема југословенске државе, испољених већ на почетку њеног живота, а потом одржаваних у непостојању минималног консензуса у погледу схватања односа између народа, државе, режима, политичких и националних права и слобода.

Summary

People, state, regime...

Among many other different diversities that came up during the formation of Yugoslav state, inducing numerous and delicate problems, there seems to be an uneven attitude of nations and national politics towards the state, regime and methods of political fight. The most notable and the most important were the differences that, in these matters, confronted political and national representatives of Serbian and Croatian people. The first ones considered themselves a “state-making element”, and in their political fight they separated state from the regime, underlining that regimes are provisional and states are “eternal”. On the other hand, Croatian national and political elite, which during the greatest part between two world wars did not completely embraced the Yugoslav community, identified the state with the regime. This distinction, arisen from different historical experiences and views on the joint state, manifested not only on the relations between these two national and political elites, but also deepen the national conflicts.